

La novel·la medieval

Tristany i Iseu

És una novel·la de l'època medieval, reescrita varies vegades.
La versió de Bédier és una versió romàntica del segle XIX.

Tristany

Tristany és el primer protagonista.

És clarament un heroi de novel·la idealista.

Li passen coses meravelloses, que el situen dins el **meravellós** de la novel·la idealista.

El seu nom evoca la tristesa, principalment perquè el seu naixement fa morir la seva mare.

Com tot heroi de novel·la idealista, té tres característiques positives:

- És molt bell
- És molt bo i honrat
- És noble

Tristany sap tocar un instrument, l'arpa, que és un instrument de corda, a la perfecció. L'arpa és un instrument prodigiós, que més tard condueix la nau cap a l'illa, i després porta l'heroi cap a la seva estimada, Iseu.

L'amor es presenta a l'edat mitjana com un amor impossible.

És l'amor cortès de la poesia trobadoresca.

No és mai un amor platònic, que en realitat és un amor que no es pot assolir mai.

Tristany és noble, i aspira a enamorar una dona encara més noble que ell.

Sap tocar l'arpa a la perfecció

Coneix el banquet medieval, i sap tallar la carn de la caça de manera perfecta.

D'això es dedueix que ha estat educat per ser a la cort.

Tristany reuneix tres característiques que el fan ser heroi: és músic, és un coneixedor cinegètic, i és un enamorat.

Iseu

Iseu és la segona protagonista.

És una dona, o una dama, de gran bellesa. Té els cabells d'or.

Iseu conserva aquesta gran bellesa durant tota la novel·la.

És un cabell d'or d'Iseu, portat per un ocell a mans del rei Marc, el que desencadena tota la història.

L'atzar mou sempre la trama.

És l'atzar qui fa que sigui Tristany l'encarregat de trobar la propietària del cabell d'or.

No hi ha un sol heroi. Tristany i Iseu són dos herois, i són equivalents per a la trama.

Tots dos són moguts per l'atzar, per la Fortuna.

L'Amor

L'amor cortès, l'amor de la cort, és un amor impossible per raons socials.

Hi intervenen factors molt medievals.

L'home és inferior a la dona: és el seu Vassall.

La dona és una dona superior: Dama, o Donna.

El marit sent gels: és el Gelós.

Fora de la cort es troba el Vil (vilain, bellaco) que no sap el que és l'amor.

El codi d'amor cortès és necessari a la novel·la idealista.

Si la novel·la és Tristany i Iseu, podem identificar els personatges:

Tristany es troba a la cort, i participa dels codis de la cort. També està enamorat de la seva dama:

l'enamorat és el vassall de la seva dama.

El rei Marc és el marit gelós.

I al voltant es troben els deslleials. Són dolents, i volen perjudicar l'amor. El seu comportament és contrari al que és cortès. Són vils (villanos, vilains), i no entenen el codi de l'amor cortès. Encarnen els problemes que dificulten l'amor idealista, per definició impossible.

A la novel·la castellana hi ha *El libro del buen amor*, del Arcipreste de Hita. De l'amor contrari se'n pot dir el foll amor, o amor boig.

El poeta enamorat passa per fases, totes elles codificades dins la novel·la idealista.

A aquesta novel·la hi ha distorsions respecte al codi establert.

Una d'elles és el rei Marc, que sent per la dama un amor cortès, equivalent al de Tristany.

Una altra n'és la poció màgica, el filtre d'amor, que provoca per via del meravellós el naixement de l'amor. Això fa de la novel·la un tipus bastant especial.

L'amor cortès medieval és un amor prohibit, impossible. I es troba fora de l'àmbit del matrimoni. Aquesta concepció, però, és típica de la novel·la trobadoresca provençal. Es troben molts exemples de la novel·la trobadoresca del nord de França i del nord d'Europa on l'amor cortès no és contrari al matrimoni. Aquestes novel·les acaben en matrimoni.

A Tristany i Iseu la noció de matrimoni no queda del tot malparada.

L'amor i el meravellós no són dos elements independents, van junts durant la novel·la.

Una altra novel·la idealista d'aquesta època és la del rei Artur, la reina Ginebra, i el cavaller Lancelot.

El meravellós

Hi ha bastants elements meravellosos a Tristany i Iseu.

Els castells que s'amaguen a la vista, per exemple.

Però és necessari assenyalar que la màgia pot ser un fenomen normal, i no màgia, per a certs públics, en raó de motivacions en general religioses.

És el cas del judici de Déu, la prova de foc que passa Iseu. Aquest episodi es troba a la novel·la grega de l'època clàssica, i a la novel·la medieval. A la primera és tractat amb escepticisme, dins un context pagà. A la segona hi ha un context cristià, i és Déu qui jutja, per tant el miracle és assumit com normal.

Iseu creu en el judici de Déu. Ella crea una estratègia, a base de fer-se portar en braços per un pidolaire que en realitat és Tristany disfressat, de tal manera que la fórmula que pronuncia és certa. Per tant Déu no té més remei que fer el miracle, i Iseu surt del judici sense cremar-se.

Exemple de novel·la grega: Teàgenes i Cariclea, també dita *Les etiòpiques*, d'Heliodor. Cervantes se'n va servir per al seu *Persiles i Segismunda*.

La trama

Fa avançar la novel·la.

La Fortuna és la causa, única causa, de l'Amor.

Els protagonistes prenen el filtre d'amor per atzar.

Un altre atzar mogut per la Fortuna és el cabell d'or, transportat per un ocell fins a les mans del rei Marc.

Dues concepcions literàries a l'edat mitjana

A l'edat mitjana trobem dues tradicions, que porten a dos gèneres literaris.

La novel·la idealista treu l'Amor de la literatura llatina.

Un exemple bàsic n'és Ovidi, autor de l'elegia eròtica romana, "*Ars amoris*".

Comparant amb la literatura grega de l'èpica, la poesia lírica, o el teatre, trobem que la novel·la idealista medieval recorda més la literatura grega que la literatura llatina. Els medievals, però, han estat en contacte amb la literatura llatina, i en canvi no coneixien la literatura grega.

Temàticament la novel·la medieval està emparentada amb els llatins, i en canvi la concepció literària s'assembla més als grecs.

Cal buscar el motiu a l'oralitat de la novel·la medieval, que coincideix amb l'oralitat de la literatura grega clàssica.

Es configuren dues tradicions de concepció literària durant la llarga edat mitjana.
La primera es basa en l'escriptura, i s'escriu en llatí durant segles.
La segona es basa en l'oralitat, i s'escriu en llengua vulgar.

Tradició literària llatina

La tradició literària llatina és escrita, i per tant no pot canviar.
Preconitza la idea d'autoritat.
L'escriptor copia textos existents, i eventualment els augmenta, i s'inclou ell mateix en els textos.
El monjo que copia textos antics, i el poeta que fa textos nous, fan feines similars.
Hi ha una poesia goliàrdica escrita en llatí.

El concepte de la mimesi s'ha transformat.
La mimesi oral de la literatura grega prenia forma de representació.
La mimesi escrita de la literatura medieval llatina pren forma d'imitació, la **imitatio**.

L'autoritat que apareix en aquesta literatura ha modificat el concepte de la mimesi. Ara la mimesi és la imitació d'una autoritat.
S'imiten uns models, i per tant la innovació és diferent, es construeix partint de la imitació.

Hi ha una definició a l'Ars poètica d'Horaci: la poesia s'assembla a la pintura.
La pintura immobilitza els objectes, i aquest tipus de literatura també.

Tradició literària en llengua vulgar

La tradició literària en llengua vulgar és oral, i per tant pot canviar.
Hi trobem

- Els joglars
- Els trobadors
- I els romanços, com Tristany i Iseu.

Si la tradició escrita transmetia la noció d'autoritat, la tradició oral cerca constituir la memòria de grup.
Ara no hi ha polis, però, com a Grècia.

Literatura i societat medieval

Hi ha tres estaments socials: la pagesia (que inclou l'artesanat), la noblesa, i l'església.

L'església utilitza la literatura escrita, en llatí.
Hi apareixen, però, alguns clergues que utilitzen la llengua vulgar: Gonzalo de Berceo, l'Arcipreste de Hita, el llibre d'Apoloni, ...
Fan coses diferents, però, en llatí i en llengua vulgar.
Aquests autors es troben al Mester de Clerecia.

La pagesia i l'artesanat utilitzen la literatura oral, escrita en llengua vulgar.
Els autors es troben al Mester de Joglaria.

La noblesa es reserva la poesia.

Cada gènere literari s'adequa a un context social.
A cada veu poètica correspon un estament social.

La literatura llatina

A Grècia hi ha una literatura entre els segles VIII i III aC, basada en l'oralitat, que està centrada en una mimesi amb característiques de representació.
Després del segle III aC, a la continuació de la literatura grega, i a la literatura llatina, la mimesi pren un significat nou, el de imitatio. Aquesta literatura compren la literatura grega posterior al segle III aC, tota la literatura llatina del III aC al III dC, i la literatura medieval escrita en llatí fins a la meitat del segle XIII dC, quan desperta el renaixement.

Horaci (antologia, pàgina 33) inicia el seu poema dient: respecta la tradició!

La mimesi pren la forma d'imitatio, i l'autor dóna autoritat al text. L'autoritat deriva en realitat de la imitatio.

En un altre paràgraf Horaci escriu: o tus ficciones, concordés entre si, no se desmientan!

Se'n desprenen dues línies de teoria:

A la primera Horaci invita a imitar **l'autoritat**. L'autor ha de copiar, imitant el que ja està fet, i també innovar, respectant l'estructura de la literatura existent. Això queda subratllat a la famosa frase d'Horaci: així com la pintura, és la poesia! (antologia, pàgina 34)

A la segona Horaci, que treballa amb literatura escrita, recomana que la ficció tingui sempre coherència, que concordi amb el que està fet, que sigui **versemblant**.

Aquesta versemblança, però, és diferent de la que va establir Aristòtil. Per a Aristòtil la versemblança era interna, a l'interior del text.

Per a Horaci la versemblança s'ha d'establir respecte a una autoritat, que es troba fora de la creació poètica. Aquesta autoritat ve dictada per la realitat extra-literària.

La creació poètica ha de ser coherent amb la imatge que la societat contemporània té de la realitat corrent.

La literatura en llengua llatina, de l'època romana i de l'edat mitjana, segueix la primera línia definida per Horaci. Cal respectar el cànon, i transmetre'l als creadors següents.

Durant l'edat mitjana, aquesta realitat, en una societat essencialment cristiana, està presidida sempre per Déu.

Un autor llatí, Càtul, escriu un poema que inicia amb un autor que té un llibre a les mans. En llegir els poemes, el lector busca una relació entre poemes consecutius. Tot i que l'autor possiblement els hi ha donat un ordre i una numeració, el lector pot llegir-los d'una altra manera.

Càtul anomena els seus poemes nugae, nous, bagatel·les, perquè els considera poc transcendents. El format llibre invita a fer un recorregut, però no és obligatori. El lector en pot modificar l'ordre.

Per a Càtul la poesia és otium. Hi ha un poema (antologia, pàgina 22) que conté propòsits obscens, però on el poeta es considera a si mateix decent, o al menys no obscè.

La literatura medieval

A finals del segle XI, tot el segle XII, i la primera meitat del segle XIII, apareix una literatura en llengua vulgar.

Aquesta literatura segueix la segona línia definida per Horaci.

Sembla aparèixer desconnectada de tot, com si sortís del no-res.

L'oralitat la fa reprendre característiques de la literatura grega.

La literatura medieval en llengua vulgar cerca de crear memòria col·lectiva. Però ara no hi ha polis, és una societat diferent.

La societat de l'època està regida pel feudalisme, compostat per tres estaments. Cada estament disposa de la seva poesia.

L'estament popular (pagesia, artesanat) compta amb els joglars, els poetes més humils.

La noblesa té els trobadors, poetes de la cort, que se situen socialment per sobre dels joglars.

I els clergues disposen del mester de clerecia, que escriu en llatí.

Els clergues volen distanciar-se dels trobadors.

I els trobadors necessiten prendre distància dels joglars, i els ataquen durament.

Els trobadors tenen por que els joglars no els hi robin els poemes. Si el trobador escriu el poema, i li dóna al joglar per que el porti a una dama que es troba distant, pel camí el joglar el pot robar, o adulterar-ne el contingut.

El joglar rep constants atacs de clergues i trobadors.

Clergues i trobadors es diferencien per l'amor cortès.

És freqüent que el trobador critiqui aquelles dames que es presten a l'amor amb clergues.

(antologia, pàgina 45)

L'acció de trobar, en provençal, pot qualificar-se de trobar clos o trobar lleu.

El trobador restringeix la seva poesia a la gent del seu grup, que coneix el codi, i per tant escriu una poesia sovint codificada.

A la segona meitat del segle XIII tota la poesia passa a ser escrita. A partir d'aquest moment desapareixen els codis i els mecanismes descodificadors. Els lectors hauran d'estudiar per comprendre. Se'n diu *razós*, en provençal, dels mecanismes que expliquen el que volen dir les poesies codificades.

Dins els subgèneres de la poesia trobadoresca es troba el que en provençal es diu "no sai que c'es", que conté poemes que no s'entenen.

El poema conté grans dosis de sarcasme.

I tot sovint conté la fanfarronada, en provençal *gap*, que està adreçada als companys.

L'amor és una prova. L'heroi ha de passar quatre fases: mirar l'estimada, tocar-la, fer-li un petó, fer l'amor.

Els poemes orals poden descriure una història llarga, amb episodis encadenats, si s'escriuen en un llibre. A partir de la segona meitat del segle XIII s'escriuen en un llibre, amb poemes que van seguits, i constitueixen una biografia. A partir d'aquests moments els llibres s'interpreten en clau biogràfica.

Un poeta afirma que cantar i estimar són una mateixa cosa.

El poema trobadoresc de Raimbaut parla d'un partiment. Conté un diàleg entre ell i un altre trobador, en el qual contraposen el trobar clos al trobar lleu.

Apareix el tòpic de la castració del poeta amant, efectuada pel marit de l'estimada.

A la segona meitat del segle XIII es produeixen problemes immediats d'interpretació, perquè s'ha perdut la clau d'accés al text. És conseqüència del pas de l'oralitat al poema escrit

El renaixement

Dante reclama que la literatura en llengua vulgar obtingui el mateix estatus que la literatura escrita en llatí. Per tant l'autoritat d'aquest últim gènere passa a ser inclosa en el primer.

Es tracta d'establir un nou cànon, que s'aplica a alguns trobadors.

I cal donar autoritat a la seva llengua.

Dante estudia la llengua vulgar, i l'aixeca al nivell de la llengua llatina, pel procediment de definir una gramàtica com la del llatí.

La seva obra sobre aquest tema es diu "De vulgari eloquentia".

Canvi social. El feudalisme va de baixa, i deixa pas, al segle XIII, al sistema de ciutats. La població (sobretot a Itàlia, però també a Alemanya, i als Països Baixos) es troba amb la lluita de diverses entitats: el govern municipal, el Papa i la religió, l'emperador romà germànic hereu del poder feudal. En aquest entorn l'amor cortès perd presència. La nova poesia conté un toc intel·lectual, i està feta i adreçada a estudiants de la universitat.

Apareix l'escolàstica, que porta a terme la introducció d'Aristòtil pel grup de Tomàs d'Aquino.

Els poemes contenen les reflexions sobre un tema intel·lectual.

Què és l'amor? Les reflexions amoroses passen a través d'un estudi filosòfic, presidit pel pensament d'Aristòtil.

El Dolce Stil Nuovo

Els canvis socials de la segona meitat del segle XIII fan aparèixer un poeta intel·lectual, molt influenciat pel pensament aristotèlic. El poeta utilitza els conceptes contraposats d'Aristòtil, potència i acte, matèria i forma. I també introdueix canvis tècnics a la seva poesia.

Els poetes estan agrupats en escoles: l'escola siciliana, i l'escola a la que més tard s'hi sumarà Dante, dita Dolce Stil Nuovo. Nuovo perquè canvia l'estil, i dolce perquè està basada en l'amor.

Un poeta d'aquesta escola és Guido Cavalcanti, mort l'any 1300. Estudiem un seu poema (antologia, pàgina 57):

El poema pren una forma nova, la de sonet: dos quartets i dos tercets.

Els personatges que apareixen en aquest sonet són tres:

1 - L'Estimada, dona bellíssima, està escrita amb majúscula.

2 - L'Amor ja no és un concepte, com als poemes medievals; ha esdevingut un personatge, i també s'escriu amb majúscula. Amor és una potència que ve dir-li al poeta el que ha de fer. Fins que al final del poema la potència es transformi en acte d'amor (contraposició aristotèlica potència - acte).

Amor arriba i esclavitzava el poeta, que es dedica als desitjos o dictats d'Amor. El personatge Amor és portat a escena per l'Estimada.

3 - I un grup de persones, entre les quals es troba el poeta, són presents i contempen el pas de l'Estimada.

La dona del poema passa, atreu totes les mirades, porta Amor a escena, i fa tremolar l'aire. El grup d'assistents no parla, només sospira. La dona desprèn llum pels ulls, que el poeta és incapaç de descriure.

Els poetes del Dolce Stil Nuovo no poden parlar d'amor. És l'Amor, amb majúscula, qui dicta als poetes. Això ho descriu Dante a la Divina Comèdia.

El personatge femení ha canviat, respecte a l'heroïna del poema medieval. Ara és humil, qualitat dictada per la tradició cristiana. És aquesta humilitat la que li dona superioritat. La humilitat la sublima, i la posa per sobre de les altres dones.

La dona perfecta està més enllà de l'intel·lecte humà. És una dona quasi divina, angelicata, que es troba molt a prop de Déu. Té una funció d'àngel, i fa de mitjancera entre Déu i l'home.

La dona de Dante es diu Beatriu, que vol dir feliç. I Beatriu és feliç perquè està a prop de Déu. Perquè està morta, perquè és una dona ja morta, que es troba al paradís al costat de Déu. Dante es fa acompanyar per Virgili per visitar l'infern i el purgatori a la Divina Comèdia, però Virgili, un pagà, no el pot acompanyar al cel. Allà Beatriu, que ja resideix al cel, espera el poeta per guiar-lo durant la tercera visita.

L'amor d'aquesta escola està molt lluny de l'amor cortès dels trobadors. No està basat en el sexe. Les fases que el poeta ha de recórrer són fases diferents, i el condueixen cap a l'espiritualitat.

Les catedrals gòtiques comencen a Europa durant el segle XII, i assoleixen esplendor el segle XIII. Totes elles estan dedicades a Notre Dame. La devoció a la Verge Maria és omnipresent, i les catedrals esdevenen centres de devoció.

L'Estimada és una figura de la poesia del Dolce Stil Nuovo que recorda molt la figura de la Verge Maria, com conseqüència de l'enorme devoció popular a aquesta figura divinitzada. La iconografia gòtica pinta una mare de Déu amb un gran mantell, sota el qual s'aixopluguen els creients.

La idealització de la dona la fa molt diferent de la dona de l'amor cortès. La seva bellesa recorda deesses paganes, Afrodita o Venus, que eren deesses de la bellesa. Ara però els déus pagans han passat a ser noms de planeta. Dante a la Divina Comèdia descriu el tercer cercle, el cercle de Venus, on estan instal·lats els amants.

Cavalcanti té un altre poema (antologia, pàgina 59) on pretén definir l'amor. Com tota aquesta generació, la definició introdueix els elements aristotèlics de potència, acte, accident, etc.

Petrarca: l'humanisme

L'humanisme aporta un nou canvi en relació al Dolce Stil Nuovo.

És el pensament qui porta el poeta cap al tercer cercle.

L'amor de joventut és un amor físic, però el poeta humanista el va abandonant per arribar a un amor espiritual, acompanyat d'una vergonya per la carnalitat passada.

L'humanisme fa ús de la filosofia platònica, en substitució dels principis aristotèlics del Dolce Stil Nuovo, que tenia els seu origen en l'escolàstica.

Els primers temps de l'humanisme porten un primer contacte amb l'antiguitat, filtrada pels principis cristians del moment. Més tard, l'humanisme prescindirà d'aquest filtre cristià.

Petrarca recull els seus poemes dins el Canzoniere. El primer sonet del llibre, sonet número 1, (antologia, pàgina 65), és un sonet programàtic. És un sonet que dóna les instruccions de lectura de tots els sonets següents.

Aquesta definició de la clau per entendre un recull de poemes la faran molts poetes posteriors.

Els poemes mostren les influències platònica, estoica, i cristiana.

L'estimada de Petrarca es diu Laura. Laura vol dir en llatí corona de llorer, i representa el triomf, que en aquest cas és un triomf poètic.

D'altra banda Laura també es troba a la poesia provençal de Arnaut Daniel, que parla en provençal de l'aura, i es refereix a l'aire.

Laura, com Beatriu, és una dona morta. L'amor per Laura és un amor espiritualitzat.

La poesia amorosa de Petrarca cobreix dos objectius: la dona estimada, i el paper de l'escriptor com poeta. Petrarca descriu la seva vida amorosa, i la seva vida literària.

El sonet número 1 descriu un amor de jove, incomplet i errat. El sonet s'adreça a vosaltres, els lectors, buscant algú que entengui l'amor, com l'entén el poeta. El poeta i el lector han de compartir l'experiència de l'amor.

El poeta parla del seu amor errat de joventut, i espera el perdó del lector.

El breu somni amb el que acaba el sonet representa el plaer carnal errat. La influència és clarament cristiana, d'origen estoic i platònic.